

Isaac Deutscher:
Staljin,
politička biografija

Globus
Zagreb, 1977.

Branko Caratan

Knjiga Isaca Deutschera o Staljinu, čije je prvo izdanje izašlo 1949. godine, bila je prvi dio planirane trilogije o protagonistima ruske revolucije Lenjinu, Staljinu i Trockome. Deutscher je nakon knjige o Staljinu publicirao i drugu biografiju Trockoga, a dvotomnu knjigu »Lenjinov život« nije dospio pripremiti za objavljivanje.

Naši čitaoci imali su nedavno mogućnost da se upoznaju s knjigama o Trockome, a ove godine u nakladi zagrebačkog »Globusa« (urednik R. Vukadinović) pojavljuje se i Deutscherova Politička biografija Staljina. Obje monografije se uzajamno nadopunjuju, ali se mogu čitati i kao zasebne cjeline.

S Deutscherovim stavovima može se, ali i ne mora složiti. Deutscher kao pristaša Trockog nije nepristran u interpretaciji događaja i teorija. Njegova pristranost za običnog čitaoca koji nije upoznat sa svim aspektima pojedinih tema (a njemu je autor namijenio knjigu) nije uočljiva. Čitaoca autor impresionira množtvom više ili manje nepoznatih podataka. Neki od tih podataka, posebno nakon što su u Sovjetskom Savezu i širom svijeta objavljeni tekstovi tzv. Lenjinovog testamenta i referata o kultu ličnosti s tajne sjednice 20. kongresa KPSS, više i nisu nepoznati. Međutim, i pored toga, Deutscherova knjiga je zanimljiva i za stručnjake i za svakog onoga koji želi nešto više saznati o Staljinu i političkoj povijesti prostora i vremena u kojima je djelovao Josip Visarionovič Džugašvili.

Ova knjiga nije samo biografija. Ona je dijelom i pokušaj da se daje pregled povijesti

ruske revolucije i sovjetskog društva, kao i pokušaj da se prikažu glavni teorijski sporovi vezani za djelatnost Boljševičke partije. Iako Deutscher nije do kraja uspio u svojim naporima da biografiju u tom smislu napiše kao političku biografiju, ovo djelo je, i pored toga, najbolja knjiga o toj temi. Ali upravo ova konstatacija može biti otvoren poziv da se napravi cjelovita teorijska analiza Staljinove politike koje zapravo nema u Deutscherovoj knjizi i bez koje ostaje neobjašnjena Staljinova politička biografija.

U Deutscherovoj knjizi čitalac može pratiti kako je sin postolara, nekadašnjeg kmeta, učenik sjemeništa i vatreni gruzijski rodoljub izrastao u jednu od najkontraverznijih osoba moderne povijesti. Možemo reći da Deutscher u knjizi o Staljinu nastoji da obuzda svoju pristranost — i u tome uspijeva više nego u kasnijoj biografiji Trockog. Mnoge će iznenaditi da biograf priznaje Staljinu važnu ulogu u revolucionarnom pokretu i prije 1922. godine, da mu priznaje određene zasluge. Doduše tvrdi da se Staljin ponašao uglavnom kao »Lenjinov satelit«, ali ističe da je koji puta kada je samostalno nastupao znao biti i razboritiji od Lenjina — iako mu samostalni nastupi nisu baš polazili od ruke. Priznaje mu autoritet političkog praktičara. U krajnjoj liniji, bez obzira na sve negativnosti o kojima govori, ukupna Deutscherova ocjena uloge Staljina nije negativna. Autor biografije smatra da Staljin nije vratio točak historije natrag, već da je i pored moralne i političke atrofije sovjetskog društva u Staljinovo vrijeme ostvarilo socijalni i ekonomski napredak. Da bi se vidio taj pozitivni aspekt Staljinove politike treba kritički preispitati Staljinovo djelo i onda će ono dobiti dimenzije kao i djelo Cromwella ili Napoleona — tvrdi Deutscher.

Međutim, pogrešno bi bilo zaključiti da Deutscher zato u cjelini pozitivno ocjenjuje Staljina. Njegova knjiga registrira skoro sve negativnosti i mane staljinističke politike. To su upozorenja na koja se vrijedi podsjetiti da bi ih se uvijek moglo primijetiti i kada se danas pojavljuju i u najmanjim dozama.

Deutscherova knjiga je jedna od najboljih političkih biografija uopće napisanih. On je na-prosto majstor tog roda literature. Ali upravo zato treba upozoriti na slabosti njegova općeg pristupa i na pojedinačne pogreške.

Deutscher, iako marksist trockističke provenijencije i suviše je obuzet psihološkim objašnjenjima Staljinovog političkog ponašanja. I drugo, predimenzionirao je važnost spora Staljina i Trockog u objašnjavanju konstituiranja staljinizma. Ispada skoro da je njihova osobna netrpeljivost i njihova rasprava o socijalizmu u jednoj zemlji (i o teoriji permanentne revolucije) bila centralna tema iz koje je nastajala Staljinova politika.

Od pojedinačnih primjedaba da spomenemo samo neke. Deutscher, na primjer, ne spominje (ili ne zna?) da parola o pretvaranju imperijalističkog rata u građanski rat nije Lenjinova. Lenjin je tu samo realizirao odluke Druge internacionale. Dalje, Deutscher netočno informira o ulozi Trockog u diskusiji o Brest-Litovskom miru, a površno prikazuje i Staljinove stavove u toj raspravi. Izgleda da mu je diskusija o upravljanju privredom 1918. godine potpuno nepoznata. Netočno opisuje diskusiju o sindikatima 1920—1921. godine, a kao i Staljin i Trocki zajedno ne razumije stvarni značaj Nove ekonomske politike. Zabrana frakcija u Partiji s Desetog kongresa Boljševika interpretira u Staljinovu duhu. Lenjinovu klasnu orijentaciju ismijava kao »vjerovanje u urodene vrline radničke klase«. O ubistvu Kirova, i nakon referata na 20. Kongresu KPSS, iznosi nedovršenu, naivnu i problematičnu priču.

Gdje su uzroci spornih mjesta Deutscherove knjige u političkoj teoriji? Misleći na kritike trockističke opozicije Deutscher zapravo sam daje odgovor. On upozorava da opozicija nije napadala Staljinov socijalni program — smatrala je da je taj program u većini slučajeva pravi program socijalizma. Opozicija je — kako kaže Deutscher — pogađala samo Staljinovu tehniku vladanja. Međutim, upravo u tome grmu leži zec! Trockizam (uključivo i njegove literarne sljedbenike) nije korljene staljinizma pronašao u bitnim klasnim komponentama staljinističkog sistema. Zato, iako izvrsno uočava fenomenologiju birokratizma, ne vidi njegove korijene u odnosu klase i njene političke superstrukture. Samim time pitanje o klasi i njenoj hegemoniji, o samoslobodenju klase i samoupravljanju radničke klase kao stvarnoj kritici staljinizma ostaje po strani. Možda zato Deutscher ne vidi ništa posebno važno u Staljinovom sukobu sa Komunističkom partijom Jugoslavije 1948. godine, ne vidi specifičnost jugoslavenske so-

cijalističke revolucije i ne uočava duboke implikacije tog sukoba. Ukratko, bit kritike staljinizma ostaje mu izvan domašaja. Uostalom, izgleda da nije uzeo u obzir veći dio literature koja je posljednjih tridesetak godina pisala kritički o staljinizmu.

Ali, i pored ovih bitnih primjedaba Deutscherovu knjigu treba pročitati. Između ostalog, i upravo zato da se jedna orijentacija u kritici staljinizma ne bi shvaćala kao jedina moguća kritika staljinizma. Deutscherova knjiga zavređuje pažnju i jednostavno zato jer omogućuje uvid u događaje i rasprave koji i danas nisu izgubili svoju aktuelnost.

Dr Miroslav Pečujlić:
Metodologija
društvenih nauka

Beograd, 1976.

Miroslav Vujević

Ova knjiga je zbornik tekstova, koji je sastavio i za koji je uvodnu raspravu napisao Dr Miroslav Pečujlić. Namijenjena je prvenstveno potrebama postdiplomskog studija na Pravnom fakultetu u Beogradu za predmet: »Metodologija društvenih nauka«.

Sastavljač ovog zbornika napisao je opširniju uvodnu raspravu, a javlja se i kao autor među izabranim tekstovima. To govori da je knjiga rezultat dugoročnije preokupacije problemima iz metodologije, što je autoru omogućilo da izgradi metodološku koncepciju koju jasno i uvjerljivo iznosi u uvodnoj raspravi, a slijedi je i u izboru tekstova.

Nakon što je definirao znanost, Pečujlić upozorava da spoznajni proces u oblasti društva obilježavaju tri dimenzije. Prva je sadržajna dimenzija koja se odnosi na određeno područje društvene stvarnosti, a izražava se u obliku iskaza o činjenicama, znanstvenih zakona, teorija i vrednosnih sudova. Drugo, znanstvena spoznaja obilježena je metodom — načinom mišljenja, načinom istraživanja stvarnosti. Metoda obuhvaća tri komponente: a) opći pristup, b) metodološki postupak i c) tehničke metode. Treća dimenzija je društvena usmjerenost znanstvene spoznaje, jer »Istinit uvid u stvarnost u velikoj mjeri zavisi od socijalne usmjerenosti...« (str. 5). Isto tako ni metoda nije neutralna prema stvarnosti. To naročito vrijedi za općemetodološki pristup koji je povezan s teorijama o društvu i izvire iz njih.

Sve značajnije »teorije o društvu i metodi istraživanja društva ponikli su kao veliki mi-

saoni odgovori na temeljne probleme epohe«. (...) »Veza između društvenog miljea i duhovnih tvorevina s vremenom se gubi.« Misao se osamostaljuje pa se »dobija privid univerzalnih instrumentata saznanja čiste i nezainteresovane istine«. (str. 6)

Novovjekovna znanost i njena metoda su tvorevine građanske klase i korisno su poslužile u borbi znanosti protiv crkve, dogmatizma i apsolutizma. »Ali moćni instrumenti saznanja vremenom će izgubiti svoju stvaralačku moć; prvobitna plodnost pretvorit će se u sterilnost« (str. 6). Nova vladajuća klasa postaje ubrzo preokupirana stabilizacijom novog poretka — zaustavljanjem daljnjeg hoda revolucije što se vidi u njenom pozitivističkom načinu mišljenja. Ali u krilu građanskog društva javlja se bitno različita socijalna usmjerenost koja teži prevladavanju klasne podijeljenosti. To se odražava i u načinu istraživanja društva, pa se nasuprot konzervativno pozitivističkoj metodi javlja dijalektički način istraživanja društva.

Zatim se Pečujlić kritički osvrće na opći metodološki pristup građanske klase i ističe da je glavno obilježje tog pristupa usmjerenost na stabilni poredak. Revolucionarno za njih je isto što i bolest u organizmu. Ova misao može biti i dinamična, ali cilj je uvijek isti — očuvanje postojećeg stanja. Tako funkcionalizam mijenja svoj oblik i »javlja se u: ranoj **biološkoj verziji** (apologetici liberalnog kapitalizma), **normativnoj** (zajedničkim vrednostima kao osnovu socijalne integracije) i **socijalkibernetskoj**, funkcionalističkoj varijanti sistemske analize«. (str. 9)

Funkcionalizam čovjeka vidi u njegovoj ulozi u društvu i u radnom procesu. Po njemu čovjek se treba prilagoditi društvu, a ne društvo čovjeku, jer ne vidi mogućnost organizacije društva prema čovjekovim sposobnostima i željama. Prema tome, funkcionalizam se javlja i u dogmatskom socijalizmu koji sebe želi prikazati kao beskonfliktno društvo, a državu kao općedruštvenu instituciju u kojoj vlada »potpuna podudarnost između opšteg i pojedinačnog interesa«. (str. 12)

Kroz pozitivistički način mišljenja funkcionalizam se zadržava na površini. Ispitujući stavove i mišljenja potvrđuje društveni sistem, »jer sistem proizvodi stavove i obrasce ponašanja, klišeje koji se utiskuje u svest ljudi i zatim se (kroz anketu) dobijaju nazad kao

objektivna slika društva«. (str. 16) On konkretne oblike proglašava nužnim samim tim što postoje. Prema tome, znanost »se ne bavi određivanjem ljudskih svrha (vrednosnim sudovima) već isključivo opisivanjem onoga što jeste, što je dato; ona se bavi samo pozitivnim činjenicama (indikativnim sudovima)«. (s. 18) Na taj se način društvene znanosti nastoje izjednačiti s prirodnim, a status znanstvene istine ima samo ono što se može čulima opažati.

Tako se društvene pojave pretvaraju u psihičke kategorije a »istraživači su se pretvorili u lovce ljudskih stavova sa upitnikom u jednoj i olovkom u drugoj ruci«. (str. 19) Istražuje se tako da se kompleksna društvena cjelina pretvara u mnoštvo varijabli, a spoznaja predstavlja mnoštvo nepovezanih dijelova. Tehnika postaje važnija od ciljeva i sadržaja istraživanja. Kriterij za izvođenje istraživanja postaje prikladnost primjene pojedinih tehnika, a ne značajnost društvenih problema, te se u ime tehnicističke dogme zanemaruju lucidne anticipacije i teorijska objašnjenja.

Pečujlić nadalje upozorava da tehnicistički pristup treba zamijeniti dijalektičkim istraživanjem društva. Bitna obilježja ovog pristupa su: jedinstvo teorije i prakse, jedinstvo spoznaje i vrijednosti i cjelovitost vizije. Znanost se ne može zaustaviti samo na objašnjavanju institucionalnih formi (socijalnog sistema) već treba objasniti društveni totalitet («konkretni historijski totalitet»), jer će jedino tako biti sposobna »da misaono ovlada celinom društva, velikim snagama održavanja date strukture, i još moćnijim snagama promena i uslovima njihovog oslobodjenja...« (s. 42) »Društvena celina nije haotična, nije beskrajan nepovezanih činjenica...«, već »ima logiku po kojoj se stvara, održava ili menja — logiku strukture socijalnog sistema, razvojnih tendencija.« (s. 44) Zato se upoznavanje stvarnosti ne može svesti na beskonačno pridodavanje činjenica, već je ono »u dobrom izboru reprezentativnih isečaka, nizova ključnih, »privilegovanih« činjenica koje cepaju zavesu i otkrivaju strukturu i razvojne tendencije...« (44)

Dijalektičko mišljenje, zaključuje Pečujlić, ne rukovodi se samo znanstvenim obzirima, »jer glavno pitanje ipak nije kako ćemo više znati o društvu već kako ćemo živeti«. (49) Budući da su ljudi »autori i glumci vlastite Istori-

je«... »istorija je otvorena težnja«, a društvena znanost treba da »pomaže porađanju novih životnih oblika...« (30)

Nakon uvodne rasprave knjiga se nastavlja izborom tekstova koji je podijeljen u slijedeća područja: pojam metode, opći metodološki pristup, postupak istraživanja, posebne metode i tehnike znanstvenog rada i intelektualno majstorstvo. Za svako od tih područja autor je dao kraći uvod. Među izabranim tekstovima dominiraju domaći autori, a tekstovi stranih autora poznati su prijevodi. Ukupno je obuhvaćeno oko tridesetak autora.

U osvrtu zadržat ćemo se na uvodnoj raspravi čiji smo sadržaj ukratko iznijeli, a koja obuhvaća pedesetak stranica. To je veoma mali prostor za prikaz i kritički osvrt na spomenutu problematiku. Zbog toga je autor uvodne rasprave pojednostavnio opću teorijsku misao o društvu podijelivši je u dvije suprotne struje: pozitivistički način mišljenja i dijalektičko istraživanje društva. Pozitivistički način mišljenja karakterističan je za vladajuću klasu, a teži za stabilizacijom sistema u kojem ona vlada. Potlačena klasa njeguje dijalektički način mišljenja i želi promjenu takvog sistema. Znači li to da u istom sistemu imamo dvije znanstvene istine — istinu vladajuće klase i istinu revolucionarnog proletarijata?

Da bismo odgovorili na prethodno pitanje, potrebno je odgovoriti što je to znanstvena istina. Sada naravno, nemamo namjeru ulaziti u probleme teorija o istini, ali ćemo ipak istaći jedno obilježje po kojem se znanstvena istina razlikuje od drugih mišljenja, a to je njena intersubjektivna provjerljivost. To znači da je znanstveno istinita spoznaja istinita i za buržuja i za proletera jer je i jedan i drugi mogu provjeriti. Drugo je, međutim, pitanje što jedna znanstvena istina više odgovara proleteru nego buržuju. Istinitost je jedno, a poželjnost je drugo. Poželjnost može zamagliti znanstvenu istinu, ali je ne može zamijeniti.

Znanost, lijepo je rekao Einstein, jest objašnjenje objektivne stvarnosti pomoću logički jedinstvenog sistema misli. Prema tome, ona je jedinstvena i treba je razlikovati od ideologije koja je zasnovana na ljudskim željama. Ljudi se razlikuju po svojim željama, pa zato imamo različite ideologije. Ideologije imaju velik utjecaj na sve društvene procese. One

često ometaju javljanje istinitih spoznaja, osobito u društvenim znanostima.

Upotreba znanstvenih metoda, ako joj cilj nije otkrivanje istinitih spoznaja, nije znanstveni rad. Pozitivistički način mišljenja kojem je cilj stabilizacija poretka jest mišljenje vladajuće klase, ali nije znanstveno mišljenje. Takva društvena usmjerenost može djelovati na iskrivljavanje rezultata istraživanja, ali ne određuje znanstvenu istinu. Koliko god su vladajuće klase bile usmjerene na stabilizaciju poretka, one pak nisu mogle dokazati istinitost mišljenja o njegovoj nepromjenjivosti. Isto tako istinitost mišljenja o revolucionarnim promjenama u društvu ne ovisi o revolucionarnoj usmjerenosti istraživača, već o objektivnom otkrivanju zakonitosti tih promjena.

Međutim da bi se izazvale revolucionarne promjene nije dovoljno utvrditi njihove zakonitosti, već je potrebna i društvena akcija. Prema tome, znanost se bavi otkrićem, a društvene promjene pored toga stvar su tehnike i politike. Jedna osoba može djelovati na svim područjima, ali to ne znači da je riječ o jednom području. Ljudi jesu autori i glumci svoje povijesti, ali autorski posao nije isto što i glumački. Bilo je sjajnih autora koji su bili rđavi glumci i zbog toga im ne možemo poricati da su bili sjajni autori.

Dr Stipe Šušar:
Samoupravljanje i
alternative

Centar za aktualni politički studij
Narodnog sveučilišta Grada,
Zagreb, 1976.

Savo Pešić

Ovo je drugo izmijenjeno i nadopunjeno izdanje Šušarove knjige, koje se znatno razlikuje od prvog objavljenog 1972. godine. U knjizi novog izdanja uvršteno je samo sedam tekstova ranijeg izdanja, koji su pisani prije Dva-deset prve sjednice Predsjedništva SKJ i, osim toga, dvanaest novih tekstova nastalih u razdoblju između 1972. i 1976. godine koji su većinom bili objavljeni u nekim od naših časopisa.

Valja pri tom napomenuti da su tekstovi objavljeni u navedenoj Šušarovoju knjizi nastali u vatri svakodnevnog polemičkog sukobljavanja i neprekidnog suočavanja autora s određenim problemima i brojnim društveno-ekonomskim proturječnostima, teorijsko-praktičnim deformacijama i idejnim skretanjima pojedinaца u procesima izgrađivanja samoupravnih socijalističkih odnosa na današnjoj etapi društveno-ekonomskog razvoja.

U tekstovima se (studije, članci i rasprave) navedene knjige između ostalog, očituje kontinuiranost misli, konzistentnost i čvrst stav autora da s pozicija autentičnog marksizma i prakse samoupravnog socijalizma uoči i osmisli određene probleme i proturječnosti i da i tako doprinese njihovu razrješavanju poticanjem progresivnih snaga za revolucionarnu akciju svakodnevne bitke za uspostavljanje boljih, ljepših i humanijih odnosa budućnosti. Knjigu je izdavač podijelio u dvije donekle izdvojene cjeline, tako da prvi dio nosi naslov »Samoupravljanje i alternative« prema nazivu zadnjeg priloga prvog dijela knjige, a drugi ima naslov »Na putu u društvo udruženog rada« također prema zadnjem podnaslovu dru-

gog djela knjige. U prvom dijelu knjige su objavljeni tekstovi pisani prije 21. sjednice Predsjedništva SKJ, a u drugom prilozi nastali u razdoblju između 1972. i 1976. godine, koji su više studioznog, ali i polemičkog karaktera.

Vrlo je širok dijapazon tematike kojom se Stipe Šušvar bavi u tekstovima objavljenim u ovoj knjizi. Iznosi stavove i mišljenja o samoupravljanju i neposrednim oblicima odlučivanja radnika, o neformalnim grupama i centrima otuđene moći, o nacionalnom i klasnom pitanju, o srednjim slojevima društva i »srednjoj klasi« u našem društvu, o tehnobirokratskoj uzurpaciji vlasti, funkcionalističkoj teoriji i praksi, problemima raspodjele, potrošačkom mentalitetu itd.

Zatim govori o stagnaciji i kočničarima samoupravljanja, Savezu komunista i mladim naraštajima, o neadekvatnoj socijalnoj strukturi i nedovoljnoj idejnoj izgrađenosti avangarde, te njezinu odnosu i ulozi u odgoju i obrazovanju mladih generacija u funkciji društvenog samoupravljanja, o jugoslavenskom iskustvu marksističkog poimanja i praktičnog razrješavanja klasnog i nacionalnog, elementima potrošačkog mentaliteta, o klasno-socijalnoj strukturi našeg društva u svjetlu marksističke teorije klasa i klasne borbe itd.

Iako su različite teme Šušvareve knjige, ipak ih povezuje ideja samoupravljanja kao osnovnog odnosa, oblika i procesa putem kojih se ostvaruju bez ikakvih alternativa — istinski interesi radničke klase. Naša je radnička klasa, kaže autor, »nedvojbeno prisvojila samoupravni put socijalizma kao jedini put realizacije svojih interesa i stoga nikakva društvena snaga neće moći spriječiti samoupravni razvoj na liniji osnovnih interesa radničke klase...« (33)

Međutim, samoupravljanje nailazi na određene otpore također određenih slojeva ili — kako reče autor — vodećih klika čije su odredbe i glavna obilježja samovolja i nezakonitosti. »...Vodeća klika ima faktičnu moć i da nagrađuje i da kažnjava, da diktira ponašanje i da se oslanja na drugima nedostupne informacije, što ona uglavnom postiže infiltriranjem svojih odluka u procese formalnog odlučivanja u radnoj organizaciji...« (56).

Samoupravljanje je — kaže se u knjizi — često služilo birokraciji i drugim vodećim, odnosno rukovodećim klikama, elitnim slojevima i drugim centrima moći kao paravan da

se održi i još više učvrsti njihova samovolja. »Nema ništa od socijalizma u siromaštvu, ali niti u bogatstvu koje bi bilo stvarano ekspropriacijom neposrednih proizvođača pod firmom socijalizma« (109), ističe doktor Stipe Šušvar.

Valja napomenuti da birokraciju, politokraciju, druge »vodeće« elite i klike, dakle, cjelokupnu tu heterogenu grupaciju čiji su interesi suprotni radničkoj klasi, on naziva »kontraklasom«. »Kontraklasu, možemo piše autor okrstiti i 'srednjom klasom' kao uvjetan pojam... Dakle, 'srednja klasa' u jugoslavenskom društvu, kao jednom od konkretnih oblika socijalističkog društva, je konglomerat socijalnih slojeva koji se nalaze u privilegiranom položaju u odnosu na radničku klasu kao osnovnu proizvođačku klasu društva« (123).

Moramo se smislenije i organiziranije boriti i izboriti protiv svih kočničara za brži — kako reče autor — hod u razvoju istinskih socijalističkih odnosa, za samoupravljanje čija je bit, imanentna našem revolucionarnom pokretu. Samoupravljanje nije samo sebi cilj i ne može se održati, odnosno brže razvijati ako nije »svjesna i organizirana akcija, ako nije svjesno organizirana djelatnost i osmišljeni proces, ako se stalno ne potvrđuje kao sposobnost radničke klase da formuliра svoje vitalne interese i da u svom interesu organizira cjelokupno društvo« (151).

U razvoju samoupravnih socijalističkih odnosa postoji velika opasnost od formalizma i pri tom odvajanja teorije od neposredne prakse, naglašava autor i pri tom ističe da »više vrijedi jedan pomak u životu nego tone papira i mnoštvo suvišnih sastanaka«. Autor dalje ističe da treba postojati dijalektičko jedinstvo između revolucionarne marksističke teorije i socijalističke prakse. Teorija mora biti primjenljiva u praksi, a praksa se stalno treba dizati na nivo teorije. Drugačije postoji opasnost od »diktature papira i, sastančenja kao jedinog rada sve većeg broja ljudi i zasićenosti formalističkim i formaliziranim samoupravljanjem« (st. 338).

Najveću opasnost u razvoju samoupravnih odnosa danas autor vidi u prodoru funkcionalističke teorije i na njoj utemeljene tehno-kratske prakse. Tehnokracija je glavni protivnik i najveća opasnost socijalističkim snagama u razvitku društveno-ekonomskog sistema i društveno-ekonomskih odnosa temeljenih na

osnovama socijalističkog samoupravljanja. Jer je funkcionalistička teorija, politika i praksa tehnokracije usmjerena na konzerviranje postojećih odnosa za razliku od »marksizma koji je bio i ostaje duhovno oružje revolucioniranja društva u rušenju odnosa kojima snagu daje profit i tehno-birokratski monopoli u upravljanju proširenom reprodukcijom« (st. 421). Tehnokracija, dakle, i odnosi koje ona želi uspostaviti uvjetuje održavanje najamnog bića radnika u neposrednoj proizvodnji i njihovu neorganiziranost, a osim toga, tamo gdje tehnokracija zavladala dolazi do »potiskivanja i Partije iz redova klase, jer ona tamo nema što činiti. To tehnokrata sve lijepo pokriva: on je dušebrižnik, paternalist, on najbolje reprezentira i radničku klasu i avangardu i radnu organizaciju, a upravo je to najbolji izvor i mogućnost tendencija da se sam busa kako je najbolji pripadnik radničke klase« (294). U tom kontekstu autor ističe Kardeljevu misao da o »onoj mjeri u kojoj upravljanje društvenim kapitalom dobija osobine tehno-birokratskog monopola, i rad dobija osobine najamnog rada podređenog tom monopolu«. Stoga se progresivne snage društva moraju angažirati da se novi društveno-ekonomski odnosi do kraja — ističe autor — organiziraju na postavkama novog Ustava i programskih dokumenata Saveza komunista Jugoslavije. Samo će se tako i na toj osnovi moći brže i lakše koračati u budućnost kao mogućnost dokidanja svih elemenata potrošačkog društva, najamnih odnosa i eksploatacije.

Mijenjanju i dokidanju odnosa koji omogućavaju razvoj potrošačkog mentaliteta može se doprinijeti i organiziranom moralno-političkom akcijom protiv nepoštivanja zakonitosti i socijalističkog morala. Zatim akcijom za realizaciju principa raspodjele prema radu, i stvarnog neposrednog odlučivanja radnika u udruženom radu, a protiv svih oblika monopola, dominacije i privatizacije u svakom pogledu. U tome je nužno potrebna jedinstvena akcija i — kako reče autor — ofenziva članova Saveza komunista i svih progresivnih socijalističkih snaga unutar radničke klase i zajedno s njom u realizaciji svojih dugoročnih interesa i ciljeva.

Ako se radnička klasa stalnim revolucioniranjem društvenih odnosa ne izbori — ističe se u tekstovima objavljenim u ovom djelu — za perspektivu socijalnog hegemonu, onda će se uvijek javljati određene društvene grupe

i pojedini slojevi koji će težiti uspostavljanju privilegija i privatizacije. Odnosi privilegija i svih oblika privatizacije omogućavaju pojavu i razvoj nacionalističke eskalacije tako da samoodređenje nacije kao osnovno nacionalno pravo dobiva više fiktivnu, ili samo fiktivnu ali ne i stvarnu realizaciju.

Samoodređenje nacije u socijalizmu ne može — po autoru — značiti oslobodenje ove ili one nacije uz potčinjavanje drugih. Nacionalno samoodređenje ne može značiti ni slobodu bilo koje nacije da može nametati svoje interese drugim nacijama. Drugim riječima u socijalizmu — pogotovo samoupravnom — nema i ne može biti pravog nacionalnog samoodređenja i istinskog oslobođenja bez klasnog oslobođenja, jer ako je ugroženo samooslobođenje radničke klase u višenacionalnoj zemlji ni međunacionalni odnosi ne mogu biti bez konflikata.

Pišući o mladim naraštajima i odnosu našeg komunističkog pokreta prema njima, autor ističe činjenice da mladi još potječu iz obitelji različitog društvenog položaja i političkih nazora, što se i te kako reflektira na njihovou slojevitost. Tako jedan sloj mladih pretežno ima »elitističku orijentaciju i nerijetko gotovansku svijest«. Dio intelektualne omladine teži za privilegijama elite i za sebe traži unaprijed određen i uzvišen položaj u društvu.

Radnička omladina najsuptilnije pronosi ideje i stremjenja svoje klase — mada pri tom, ističe autor, ne bismo smjeli smetnuti s uma da je tu i tamo i u njezine redove »prodrli privatničko-potrošačka svijest«. Iako je radnička omladina potencijalno najrevolucionarniji dio klase, ipak ni radnička klasa ni ona u sklopu klase nisu »još tako organizirane da doista istupaju kao odlučujući nosioci razvoja socijalističkog samoupravljanja. A seljačka omladina želi da pod svaku cijenu pobjegne iz naslijeđenih uvjeta i osjeća najviše sputanost i nemoć, prepuštenost sebi« (235).

Zbog toga je nužna reforma cjelokupnog obrazovnog sistema u nas uz pojačanu dozu marksističkog obrazovanja i socijalističkog odgajanja mladih. To ne smije — naglašava autor — biti beživotni, nekonkretni i dogmatiski marksizam, već u odgoju i obrazovanju mladih može biti plodonosna, ističe autor, samo takva primjena marksizma koja bi »prvenstveno bila kritika svakidašnjeg života i koja

bi kroz duboku suptilnu, analitičku kritiku našeg svakidašnjeg života usađivala mladima u njihovu svijest osnovne društvene vrednote, za koje se sam marksizam zalaže« (249).

Govoreći dalje o potrebi i značenju reforme obrazovnog sistema autor naglašava da u obrazovnom procesu — u obrazovanju za rad, iz rada i kroz rad — moramo maksimalno uvažavati i stimulirati stručnost, ali istovremeno i sistematski sprečavati da se ta stručnost pretvori u rukovođenje i komandovanje ljudima kao najamnom snagom, što je tendencija i osnovno obilježje tehnokracije.

Na kraju valja istaći da su tekstovi navedene knjige prožeti nastojanjima autora da uoči i osmisli određene društvene proturječnosti i pokuša dati odgovore na brojna pitanja o uzrocima nekih kontraverznih situacija i idejnih skretanja u razvoju naše samoupravne prakse. U tekstovima se, osim toga, očituje čvrst stav i velika angažiranost autora za najživotnije ostvarenje ideja i principa klasika marksizma — za samoupravljanje bez ikakvih drugih alternativa.